

مرکز ملی پژوهش‌های اسلامی
مجلس شورای اسلامی

نامه بایسنغر

(سال نامه علمی - پژوهشی)

صاحب امتیاز: مؤسسه پژوهشی بایسنغر

مدیر مسئول و سردبیر: دکتر خلیل الله افضلی

مدیر داخلی: مسعود امینی

دستیار سردبیر: سیندخت تمنا

پوشه و برگ آرا: حسین علی ابراهیمی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲ خورشیدی

شمارگان: ۵۰۰ جلد

رویه نامه: عبارت دعایی «هرات صانها الله عن الآفات و النکبات» و نظایر آن نوشته کاتبان گوناگون

نشانی پخش:

■ افغانستان، هرات، شهر نو، ضلع شمالی ارگ، پلاک ۱، ساختمان باغ شهر، مؤسسه پژوهشی بایسنغر

شماره‌های تماس: ۰۰۹۳۷۹۹۸۳۵۱۹۲ | ۰۰۱۴۲۴۵۰۲۹۳۲۱

شماره سوم نامه بایسنغر با حمایت مالی آژانس کمک و همکاری جمهوری ترکیه (تیکا) در هرات منتشر شده است.

مؤسسہ پژوهشی بایسنغر

نامهٔ بایسنغر

(سال نامهٔ علمی - پژوهشی)

(۳)

۱۴۰۲ خورشیدی

این شماره از مجله در پایگاه اینترنتی مؤسسہ پژوهشی بایسنغر به نشانی زیر قابل دسترس است:

WWW.BAYSUNGHUR.ORG

راه‌نمای نگارش مقاله

۱. مقاله باید حاصل پژوهش علمی نویسنده/نویسندگان دربارهٔ زبان و ادبیات فارسی و تاریخ خراسان کهن با تأکید بر پژوهش‌های مربوط به هرات باشد و در هیچ مجله یا مجموعه‌ای به چاپ نرسیده یا برای آن‌ها ارسال نشده باشد.
۲. مقاله به ترتیب باید شامل چکیده (۵ تا ۸ سطر) کلیدواژه‌ها (حداکثر ۵ واژه)، مقدمه (پرسش تحقیق، پیشینهٔ تحقیق، روش و منابع)، بحث و بررسی و نتیجه باشد و از ۱۵ صفحهٔ A۴، ۲۵ سطر تجاوز نکند.
۳. ارسال چکیدهٔ انگلیسی در صفحه‌ای جداگانه همراه با مشخصات نویسنده یا نویسندگان الزامی است.
۴. منابع مورد استفاده در پایان مقاله و براساس ترتیب الفبایی نام خانوادگی نویسنده به شرح زیر آورده شود:
کتاب: نام خانوادگی، نام، (تاریخ انتشار)، عنوان مقاله (داخل (۱))، نام نشریه، دوره/سال، شماره، شمارهٔ صفحات مقاله.
مجموعه‌ها: نام خانوادگی، نام، (تاریخ انتشار)، عنوان مقاله (داخل (۱))، نام ویراستار یا گردآورنده، نام مجموعه مقالات، محل نشر: نام ناشر، شمارهٔ صفحات مقاله.
سایت‌های اینترنتی: نام خانوادگی، نام نویسنده، تاریخ استفاده از سایت اینترنتی (داخل [ ])، عنوان موضوع (داخل (۱))، نشانی سایت اینترنتی.
۵. ارجاعات در متن مقاله به صورت پانویس (نام خانوادگی، نام، نام کتاب یا مقاله، تاریخ انتشار، شمارهٔ صفحه) نوشته شود.
۶. نقل قول‌های مستقیم بیش از ۵ سطر در صورت جدا از متن با فرورفتگی (نیم سانتیمتر) از دو طرف درج شود.
۷. توضیحات تکمیلی و معرفی منابع بیشتر در پیوند به موضوعات مختلف، در

یادداشت‌های مقاله ارائه شود.

۸. مقاله بر اساس شیوه‌نامه مؤسسه پژوهشی بایسنگرکه در وب‌سایت مؤسسه قابل دسترس است، تنظیم شود. در صورت لزوم، مجله در ویرایش ادبی مقالات بدون تغییر محتوای آن آزاد است.

فهرست

- راه‌نمای نگارش مقاله ۵
- سرنامه ۱۱
- بخش نخست؛ جست‌وجو** ۱۷
- پیوند داستان سرایی عامه و مذهب عامیانه: بررسی نقش بی‌بی سستی در ابومسلم‌نامه ۱۹
دکتر آمنه ابراهیمی
- معروف بغدادی و نخستین فعالیت‌های کارگاه بایسنغر میرزا ۳۹
دکتر شیوا میهن
- محزّر مجالس العشّاق؛ سلطان حسین بایقرا ۸۳
دکتر مهدی بیلاقی
- آئینه‌شاهی؛ واکاوی اندیشه مولانا حسین واعظ کاشفی در تکوین مکتب سیاسی هرات ۱۱۱
دکتر داوود عرفان
- آگاهی‌های تازه درباره‌ی امیر جمال الدین عطاء الحسینی ۱۳۳
دکتر خلیل‌الله افضلی
- مقایسه‌ی افسانه‌ها و حکایت‌های مقدمه‌ی شاهنامه‌ی بایسنگری با روایت‌های شفاهی ۱۷۳
دکتر محمد جعفری قنواتی
- پژوهشی در آب‌انبارهای محله‌ی قضاّت در شهر کهنه‌ی هرات ۱۸۵
غلام‌محمد عاصم و دکتر تتسویا اندو | برگردان از انگلیسی؛ طه آور
- جعفر بایسنگری؛ حیات، هنر و شیوه ۲۰۹
سید امیر منصوری
- اولنگ‌اولنگ، ترانه‌ی مراسم عروسی مردم هرات ۲۴۷
دکتر اسدالله شعور

- آرامگاه محمد غازی در فوشنج ۲۸۱
 دکتر برنارد اوکین | برگردان از انگلیسی: سیندخت تمنا
- تکمله‌ای بر مقاله «آرامگاه محمد غازی در فوشنج» و آخرین مرمت این بنا ۳۱۵
 سیندخت تمنا
- بخش دوم؛ هرات‌شناسی** ۳۲۷
- تذکره الصالحین یا حصه سوم رساله مزارات هرات ۳۲۹
 دکتر محمد شعیب مجددی
- مقامات مولانا کلان زیارتگاهی ۳۴۹
 دکتر عارف نوشاهی
- دو فرمان سلطان حسین بایقرا در آرشیو ملی افغانستان در کابل ۳۷۷
 دکتر شیوان ماهندرا راجا | برگردان از انگلیسی: معصومه نظری
- نگاهی به کتاب مروارید خراسان؛ تاریخ هرات ۴۰۱
 رادک سیکورسکی | برگردان از انگلیسی: دکتر سید رضا کاظمی
- نگاهی به کتاب مروارید خراسان؛ تاریخ هرات ۴۰۹
 دکتر کریستینا نوله کریمی | برگردان از انگلیسی: دکتر سید رضا کاظمی
- نگاهی به کتاب تاریخ هرات از چنگیزخان تا امیر تیمور ۴۱۳
 دکتر شیوان ماهندرا راجا | برگردان از انگلیسی: سید وهاب فروغ طبیبی
- بازتاب اندیشه‌های جامی در آثار منطقه ۴۲۳
 دکتر محمد افضلی
- معرفی کتاب قدرت، سیاست و مذهب در ایران عهد تیموری ۴۳۵
 دکتر داوود عرفان
- مرواریدی در هرات ۴۴۳
 دکتر اسراء السادات احمدی
- کتابخانه‌های آبدان مسجد جامع هرات ۴۵۱
 دکتر خلیل‌الله افضلی
- از نامه ادبی هرات ۴۵۷
 عبدالغفور سنگانی
- جایابی باغ نعمت‌آباد و بناهای بازمانده از آن ۴۶۵
 مسعود امینی
- خانقاه پوران ۴۸۷
 حمیدالله کامگار

۴۹۵	بخش سوم؛ هریوکان
۴۹۷	پهلوان محمد ابوسعید و ترجمه فارسی رساله حالات پهلوان محمد مقدمه: مسعود امینی برگردان رساله از ترکی جغتایی: احمد حسینی مروی
۵۲۱	بخش چهارم؛ عرضه داشت
۵۲۳	گزارش کاری مؤسسه پژوهشی بایسنغر
۵۳۳	بخش پنجم؛ تازه درگذشتگان
۵۳۵	غلام حیدر اسیر هروی
۵۳۹	محمد آصف فکرت هروی
۵۴۳	فضل الله زرکوب
۵۴۹	دکتر اسدالله حبیب
۵۵۵	عبدالله سمندر غوریانی
۵۶۵	عبدالکریم تمنا
۵۶۹	محمد شاه واصف باختری
۵۸۱	گزارش مختصری از برنامه های بازسازی دفتر تیکا در هرات

(۲)
معرفی کتاب

جلد تاریخ و صاف، ۸۳۵ق.، مجموعه کی‌یر، موزه هنر دالاس.

مرواریدی در هرات

(معرفی کتاب منشآت شهاب‌الدین عبدالله مرواریدی)

دکتر اسراء السادات احمدی^۱

شهاب‌الدین عبدالله فرزند خواجه شمس‌الدین محمد کرمانی است. پدر او از اکابر و بزرگان کرمان بود و خاندانش به «مروارید» اشتها دارد. خواجه شمس‌الدین در میانه قرن نهم هجری به جهت ناامنی و وضعیت نابسامان شهر کرمان و ظلم و تعدی ترکمانان جلای وطن گفت و به جانب هرات مهاجرت کرد. وفات خواجه شمس‌الدین در دهم ربیع‌الاول ۹۰۴ ق. رخ داد و در مزار مولانا شمس‌الدین تبادکانی در خیابان مدفون شد.

خواجه شهاب‌الدین فرزند او در سال ۸۶۵ ق. به دنیا آمد و در هرات پرورش یافت. در شعر «بیانی» تخلص می‌کرد. در جوانی به دربار سلطان حسین میرزا در آمد و به سمت منشی‌گری و دبیری دربار او منصوب شد و آن قدر ملحوظ عین عنایت او قرار گرفت که در جرگه امرای بزرگ در آمد و به جای امیر علی شیر نوایی مَهر زد. در سال ۹۰۷ ق. او را در دربار فریدون حسین میرزا فرزند سلطان حسین بایقرا می‌یابیم که مقدمه دیوان حافظ مشهور به فریدون حسین میرزا را به قلم خود می‌نویسد. پس از مرگ سلطان حسین در سال ۹۱۲ ق. مانند پدر خویش استعفا خواسته، به گوشه‌ای نشست و با کتابت مصحف شریف روزگار می‌گذراند. قطعاتی با قلم تعلیق نیز از وی به یادگار مانده است (تصویر ۱).

خواجه عبدالله مروارید در موسیقی و نواختن قانون تبخّری کامل داشت، چنان که غزلی مستزاد از امیر علی شیر نوایی را مشهور به «سرمست و یقم چاک» صوتی بسته بود و اشتها آن صوت به مثابه‌ای بود که خانه و سرایی نبود در هرات که از این ترانه خالی باشد.^۲

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران -

srhmdi@yahoo.com

۲. نظامی باخرزی، عبدالواسع، منشأ الانشاء، ۱۳۵۷، صص ۳۱۷ - ۳۱۸.

۳. واصفی، زین‌الدین، بدایع الوقایع، جلد ۱، ۱۳۴۹، صص ۴۳۸.

با روی کارآمدن شاه اسماعیل صفوی خلعت وزارت به تن کرد و به اندک زمانی در این امر به اوج رسید و نوشتن تاریخ سلطنت او را آغاز کرد و هنگامی که آن را به پایان رساند در سال ۹۲۲ق. به سبب بیماری آبله در هرات درگذشت و در مصلى^۱ به خاک سپرده شد. مزارش اکنون ناپیدا است.

خواجه عبدالله مروارید دو پسر داشت یکی خواجه عبدالؤمن و دیگری محمد مؤمن که هر دو هنرمند بوده‌اند و جد مادری ایشان خواجه سیف‌الدین مظفر شبانکاره‌ای بوده است.^۲ بازنویسی متن قطعه:

۱. هو

۲. مشقه العبد المذنب المستغفر من خطیاته المحتاج الی رحمه الله و غفرانه الراجی

۳. للتجاوز عن [ه] الله المجید عبدالله بن محمد المشهور بمروارید غفر الله ذنوبهما

۴. فی شهر عام، المسطور ببلده عظیمه فاخره هراه حماها الله تعالی

۵. عن الافات و العاهات

وی مجموعه نامه‌هایش را در کتابی به نام منشآت فراهم آورده است که بسیاری منشآت او را شرف‌نامه یا رساله شرفیه خوانده‌اند. این نام‌گذاری در کتاب‌ها و تذکره‌های نزدیک به زمان مؤلف دیده نمی‌شود و احتمالاً بر اساس رباعی‌ای است که در صفحه آغازین کتاب به چشم می‌خورد:

خاتم‌لقبی که فخر آدم آمد   مقصود وجود هر دو عالم آمد

زو یافت شرف‌نامه نامی وجود   آری شرف‌نامه ز خاتم آمد^۳

سام میرزا بیش از همه آثار بیانی را نام می‌برد و از آن‌جا که وی از شاگردان بیانی نیز بوده، سخن وی بیش از دیگران محل اعتماد است:

«از نتایج طبع وقادش دیوان قصاید و غزلیات و رباعیات موسوم به مونس الاحباب و تاریخ شاه‌ی و منشآت در میان فرق عباد مشهور است و تاریخ منظوم و خسرو و شیرین به واسطه عدم اتمام، متداول نگشت»^۴.

خواجه عبدالله مروارید به دلیل این که عده‌ای از ادیبان و اصحاب فهم طالب نوشته‌های

۱. او به احتمال زیاد در کنار پدرش در مزار مولانا شمس‌الدین تبادکانی در نزدیک مصلى به خاک سپرده شده است.

۲. رحیم‌پور، فروغ و رحیمی صادق، علی، «عملکرد وزیران کرمانی و نقش آن‌ها در دیوان سالاری تیموریان با تکیه بر دوران ابوسعید و سلطان حسین بایقرا»، ۱۳۹۸، فصل‌نامه علمی - پژوهشی تاریخ، سال ۱۴، شماره ۵۳، ص ۵۰.

۳. مروارید کرمانی، شهاب‌الدین عبدالله، منشآت، ۱۳۹۸، ص ۱.

۴. صفوی، سام میرزا، تحفه سامی، بی‌تا، ص ۸۹.

او بودند منشآت خود را فراهم آورد. در سبب نگارش و فراهم آوردن منشآت خود در کتابش چنین گفته است:

به عرض می‌رساند مسود این ارقام، فقیر مستهام عبدالله بن محمد المرورید - حرّس الله صفحات اعماله عن التّسويد - که بعض از اصحاب فهم و ذکا نظر التفات و اعتنا به حال این بی‌مقدار داشته، مرقومات کلک عجز و نامرادی این خاکسار را طلب می‌نمودند، از آن‌جا که کمال عطوفت است، خاطر شکسته را تشحیذی می‌فرمودند، بنا بر آن نبذی از مسودات بی‌حاصل و شطری از مرقومات بلاطائل که املائی آن اتفاق افتاده بود به واسطه عدم توفیق جمع و تلفیق، عرصه ضیاع مانده، جمع ساخته در قلم آمد.^۱

موضوع و مخاطبان نامه‌ها

منشآت شامل ۱۶۱ نامه و رقعہ است که بلندترین آن‌ها فتح‌نامه هند است و کوتاه‌ترین آن‌ها رقعہ‌های پایانی رساله است که گاهی به بیش از چند سطر نمی‌رسد. موضوع نامه‌ها بیشتر منشورهایی است که پادشاه به وسیله آن نشان‌های مختلفی همچون نشان صدارت، قضاوت، شیخ الاسلامی، امارت، مهتری، داروغگی، احتساب، ایالت، تولیت، تدریس، اشراف، حکومت و رخصت راه حج و ... را به افراد داده است. علاوه بر این، نامه‌هایی با عنوان نشان بخشش تمغا یا زکات و یا سیورغال در نسخه موجود است. قبرنوشته‌ها و کتابه‌ها نیز عنوان چندین نامه را تشکیل می‌دهد. قبرنوشته‌ها بسیار کوتاه بوده و معمولاً سوز و گداز نویسنده را در از دست دادن عزیزی یا بزرگی می‌رساند. کتابه‌ها نیز بسیار مختصر و موجز است و برای سردر خانقاه‌ها و مدرسه‌ها و دیگر اماکن عام‌المنفعه نوشته شده است و در آن به پادشاه زمان اشاره شده و تاریخ ساخت آن بنا در شعری یا ماده تاریخی گنجانیده شده است. نامه‌های پایانی بیشتر در اخوانیات می‌گنجد که در میان آن‌ها مطایبه نامه‌ها نیز دیده می‌شود. برخی از نامه‌ها مخاطب مشخصی ندارد. بیشتر رقعہ‌های پایانی چنین است و اکثراً به دل‌نوشته‌هایی می‌ماند که در شکایت از هجران و دوری دوستی نوشته شده است. از آن‌جا که مرورید از رجال مشهور زمان خویش بوده است با اکثر شاعران و ادیبان آن دوره از جمله عبدالرحمن جامی، اهلی شیرازی و امیر علی شیر نوایی نشست و برخاست داشته و نامه‌ها و رقعہ‌های دوستانه‌ای میان آن‌ها رد و بدل شده است. همچنین دیباچه‌ای بر دیوان حافظ نگاشته که در منشآت وی ضبط شده و به عقیده بسیاری اولین دیباچه‌ای است که بر دیوان حافظ نوشته شده است. نام بسیاری از رجال سیاسی، درباریان، شاعران و بزرگان این دوره

۱. مرورید کرمانی، شهاب‌الدین عبدالله، منشآت، ۱۳۹۸، ص ۲.

که جزء مخاطبان بیانی در منشآت است، در آثار معاصران وی به‌ویژه در حبیب‌السیر، دستورالوزرا، بدایع‌الوقایع، فرائد‌غیائی، منشأ‌الانشاء، تحفه‌سامی و... آمده‌است.

سبک نثر منشآت

هر چند در دوره تیموری نثر فارسی انحطاط پیدا کرد و زبان ترکی بیش از پیش در قلمرو زبان فارسی رایج شد و واژه‌های ترکی به وفور در متون فارسی راه یافت، اما در این دوره «مترسّانی را می‌یابیم که همان شیوه قدیم را حفظ کرده انشاء دشوار و مزین را می‌پسندیدند»^۱.

شهاب‌الدین عبدالله مروارید از جمله این دبیران و مترسّانی است که نه رابطه خود را از دبیران و مترسّان پیشین که به شیوه نثر مصنوع و فنی کتابت می‌کرده‌اند گسسته و نه از تأثیر رواج نثر مرسل در دوره تیموری به دور مانده‌است. نویسندگی و خوش‌نویسی در خاندان او امری موروثی بود به صورتی که پشت در پشت، همگی بدین دو هنر آراسته بوده‌اند. هر چند بسیاری معتقدند که نثر دوره تیموری جزالت نثرهای پیشین را ندارد لیکن نثر مروارید نسبت به نثر بسیاری از دبیران و منشیان معاصرش استواری بیشتری دارد. آشنایی وی با قرآن کریم و متون و اشعار پیش از خود یکی از دلایل این استواری است. استفاده او از آیات قرآن در منشآتش بسیار جذاب و جالب است، به طوری که گاهی این آیات چنان در متن تنیده شده‌است که نمی‌توان آن‌ها را از متن جدا کرد. گاه آیات را به صورت مشبّه و گاه مضاف‌الیه به کار می‌برد. در جایی آیه را نمی‌آورد فقط از ترکیب‌ها و اصطلاحات قرآنی استفاده می‌کند و یا آیات را به عنوان شاهدی برای اثبات سخن و مدّعی خود به کار می‌گیرد.

گاه نیز برخی از ویژگی‌های نثر دوره تیموری در نوشته‌هایش دیده می‌شود. آوردن القاب و عناوین پی‌درپی برای افراد و سجع‌های مکرر که باعث ملالت خاطر می‌شود در میان سطور منشآت او مشهود است. دیگر آرایه‌های ادبی بدیعی و بیانی چون تشبیه و تلمیح و ایهام و جناس و تضاد و... فراوان در سطر سطر منشآت دیده می‌شود.

منشآت را می‌توان به چند سطح ادبی تقسیم کرد: مقدمه‌ها و پیش‌درآمدهای نامه‌ها از سطح ادبی بالایی برخوردار است، به طوری که سطر سطر این نوشته‌ها مشحون از آرایه‌های ادبی است. برخی از رقع‌های دوستانه سبک بینابین دارد. نامه‌ها آن‌جا که در برگزنده فرمان‌های صریح پادشاه است یا به افراد عامی نوشته شده، عاری از هرگونه آرایه ادبی است. تناسب و سازگاری آغاز و پایان نامه‌ها با فحوای آن از نکات برجسته کتاب منشآت مروارید و بسیاری از منشآت‌هایی است که در این دوره نگاشته شده‌است.

نوعی براعت استهلال در بسیاری از نامه‌های منشآت مروارید دیده می‌شود، به صورتی که

۱. رستگار فسایی، انواع نثر فارسی، ۱۳۸۰، ص ۲۰۲.

از چند سطر اول آن می‌توان به موضوع نامه یا مخاطب و منصب و سمت او پی برد؛ فی‌المثل نامه‌ای که درباره کتابت رباطی است این‌گونه آغاز می‌شود:

«قافله حمدی که اولین منزلش رباط سعادت ارتباط فادخلوها بسلام آمین تواند بود و راحله شگری که در جاده طلب و بادیه تعب شاهراه ربّ انزلنی مُنزلاً مبارکاً و أنت خیر المُنزلین تواند پیمود، رهنمایی را سزد که رهروان وادی عنایتش را سرمنزول موهبت مرحله‌ای است و کاروان بوادی مکرمتش را دلیل هدایت بدرقه‌ای»^۱.

همچنین است عبارات آغازین نامه‌ای که به خواجه حافظ حسن علی نوشته شده:

«چون حافظ کلام معجزنظام اقبال سرمدی ...»^۲.

و نامه‌ای که مخاطب آن اهلی شیرازی است:

«اهلیت اهالی سخن طراز و حیثیت افاضل هنرپرداز که اهله افق بلاغت و ادله طرق براعتند، سرغزل دیوان خبرت و شعور و شاهبیت مجموعه طبع بی قصور ماست ...»^۳.

و نامه‌ای که به یکی از اهل نغمه نوشته شده با این جمله پایان می‌پذیرد:

«آوازه طرب و شادمانی و گلبانگ سرود و کامرانی از دایره چرخ چنبری متجاوز باد»^۴.

از مقدمه و از خلال برخی جملات و عبارات نامه‌ها می‌توان به برخی از افکار و عقاید نویسنده این کتاب پی برد. مروارید اثر خود را با نام خداوند آغاز می‌کند و به حمد الهی می‌پردازد. با نگاهی به همین عبارات آغازین می‌توان به موضوع کتاب پی برد. در واقع مؤلف با نوعی براعت استهلال یا حُسن مطلع به موضوع کتاب نیز اشاره می‌کند:

«ای کرده به کلک صنع ترکیب بشر ز انشای تو نقش بسته اجسام و صور
هر حرف که از خامه صنعت زده سر طغرای قضا گشته و عنوان قدر

انشای حمدی که مترسلان صحایف ابداع املانمایند. صحیفه نیاز و انکسار را طغرا سزد و ابداع شگری که منشیان رسایل اختراع رقم کنند، نامه عجز و افتقار را عنوان زبید»^۵. سپس بدون این که نامی صریح از پیامبر اکرم (ص) بیاورد به نعت و مدح ایشان می‌پردازد:

«چه کلام فصاحت دثار و نکته بلاغت آثار لا اُحصی ثناءً علیک أنت کما اثنیت علی نفیسک از قلم معجزشیم سحریبانی صورت ثبت یافته که فاتحه ابداع و ایجاد و بسمله انشا و انشاد طفیل خاتم نبوت رقم اوست»^۶.

۱. مروارید کرمانی، شهاب‌الدین عبدالله، منشآت، ۱۳۹۸، ص ۲۱۳.

۲. همان، ص ۸۶.

۳. همان، ص ۲۰۷.

۴. همان، ص ۱۱۵.

۵. همان.

۶. همان، ص ۱.

احترام به سادات و ذکر القاب محترمانه برای ایشان و لزوم شناخت سید از متسید در صفحات منشآت مشهود است. عبدالله مروارید عرفا و بزرگان دین را نیز می‌ستاید به خصوص خواجه عبدالله انصاری را و تولیت آستانه متبرکه او را که در هرات است از افتخارات خود و پدرش می‌داند. پدرش پس از استعفا از وزارت سلطان ابوسعید به طریقه فقر و درویشی در آمده، خاقان منصور منصب شیخی و تولیت آستانه خواجه عبدالله انصاری را بدو سپرد و وی نهایت سعی و تلاش خود را در نگهداری و عمارت آن بقعه به جای آورد. پس از مدتی از این شغل هم استعفا داد و به گوشه‌ای به اطاعت و عبادت خداوند و کتابت مصحف شریف پرداخت.

بیانی با این که اصالتاً هراتی نبوده‌است اما علاقه و تعلق خاطر خاصی به شهر هرات داشته‌است و در جای جای رساله خود با تعابیری بلند از هرات نام می‌برد؛ تعابیری چون: دیار سپهرآثار، دارالملک، دارالخلافة، اعظم بلاد عالم، اوسع اماکن بنی آدم، خلاصه عالم، سواد اعظم، مقبل شفاه خواقین خورشید جباه و ... در بسیاری از صفحات منشآت جملائی دعایی همچون: *حفظ الله تعالی بنیان قواعدها من الانهدام و یا حُمیت عن الآفات و العاهات* همراه نام هرات می‌آورد.

آوردن سجع‌های پی در پی، انواع جناس، تشبیه‌های متنوع، ایهام و استفاده فراوان از آیات و احادیث و اشعار و ابیات فارسی و عربی و دیگر آرایه‌های ادبی بر غنای این نامه‌ها می‌افزاید البته گاهی این سجع‌های پشت سر هم به شیوه نثر دوران تیموری است و نوشته را از منظور اصلی دور می‌کند و باعث ملالت خاطر مخاطب می‌گردد:

«فرزندان صاحبقران ظفرقرین و امرای سعادت‌نشان صدرنشین و صدور عالی‌قدر و وزرای منشرح الصدر و نواب عتبه گردون‌قبا و حُجاب سده سپهرجناب جناب و سایر ارکان دولت علیا و باقی اعیان حضرت فلک ارتقا - یسر الله تعالی آمالهم و قرن بالعافیة فی خلود السلطنة احوالهم - بدانند...»^۱

برخی از نامه‌ها سرتاسر تشبیه و استعاره است:

هر صبح که استاد فطرت، تیغ زرنشان مهر را بر چرخ کشد، غرض از آن آتش‌انگیزی است؛ بلکه خون‌ریزی، تا از آن آتش، نیستان فلک را سوزد و به خون نسربین سپهر، چهره شفق را افروزد و هر شام که صیاد خلقت، خون تذر و سپهر ابلق را ریزد مراد از آن رنگ آمیزی است؛ بلکه شعله‌انگیزی، تا از رنگ آن روضه امید را افروخته و از عکس این بیشه حیات را سوخته دارد. بیشه غم فرسود دهر، هیچ نهال کمال نیافت که به تیشه زهرآلود چرخ، آن کمال، زوال نیافت. کدام درخت به نوش میوه شهد آئین

۱. همان، ص ۱۴۱.

سرکشید که نیش اژده کین نچشید و کدام میوه تندرست، شاخ درخت را مسکن ساخت که سنگ طمعش خسته نکرده نینداخت؟! غرض آن که هیچ کس از گرداب دوران، زورق حیات به ساحل نجات نرسانید که در بیشهٔ ظلم پیشهٔ او سرگردان و گرفتار نماند و اگر این مقدمه را تمثیلی و این مدعا را دلیلی باید مختصری از نوادر سوانح و غرایب واردات که درین سفر پر خطر مشاهده گشته عرض کرده آید.^۱

منشآت عبدالله مروارید بر اساس هفت نسخهٔ خطی موجود تصحیح شده است. غیر از دو نسخه بقیهٔ نسخ ناقص است و تعداد نامه‌های کمتری را دربر دارد. این کتاب به تحقیق و تصحیح نگارنده در کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی به سال ۱۳۹۸ خورشیدی در ۴۱۱ صفحه به چاپ رسیده است. امید است که خوانندگان گرامی نظرات ارزشمند خود را جمع به تصحیح کتاب را از مصحح دریغ نوزند و به قول مؤلف کتاب: «مأمول از نظر کیمیائثر ارباب مرحمت آن که درین مرقوم از منشور و منظوم هر جا غلطی یا خطایی ملحوظ گردد، به زیب اصلاح مزین دارند و آن را بر سهو و نسیان حمل کرده بر نگارنده متذکر شوند و از آثار غباوت و جهل نشمارند».^۲

فهرست منابع

- رحیم پور، فروغ و رحیمی صادق، علی، (۱۳۹۸)، «عملکرد وزیران کرمانی و نقش آن‌ها در دیوان سالاری تیموریان با تکیه بر دوران ابوسعید و سلطان حسین باقرا»، فصل نامه علمی - پژوهشی تاریخ، سال ۱۴، شماره ۵۳، صص ۳۳ - ۵۷.
- رستگار فسایی، منصور، (۱۳۸۹)، انواع نثر فارسی، چاپ دوم، تهران: سمت.
- صفوی، سام میرزا، (بی تا)، تحفه سامی، تصحیح رکن الدین همایون فتح، تهران: علمی.
- مروارید کرمانی، شهاب الدین عبدالله، (۱۳۹۸)، منشآت، تصحیح اسراء السادات احمدی، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- نظامی باخرزی، نظام الدین عبدالواسع، (۱۳۵۷)، منشأ الانشاء، تصحیح رکن الدین همایون فتح، تهران: دانشگاه ملی ایران.
- واصفی، زین الدین محمود، (۱۳۴۹)، بدایع الوقایع، تصحیح الکساندر بلدروف، جلد اول، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

۱. همان، ص ۲۶۴.

۲. همان، ص ۲.

